

Піддубна О. М.
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Шмельова Т. В.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО МАЛЮНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для того, щоб задовольнити потреби сучасного глобального суспільства, освіта майбутнього повинна допомогти особистості в розвиненні критичного сприйняття реальності, відкривати, аналізувати та інтерпретувати поняття та значення. Освіта – це реалізація програми еволюції людини протягом усього життя, з метою цілісного розвитку в розумовій, фізичній, моральній і духовній сфері. Процес підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва включає не тільки передачу знань та вмінь та цінностей культури в широкому розумінні, а й інспірацію творчого ставлення, відкритості, самостійності мислення, здатності до самоосвіти та креативності.

У запропонованій статті проблема формування креативності в професійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва розглядається в контексті вивчення фахової дисципліни “Рисунок”, під час роботи над педагогічним малюнком. Означена дисципліна має широкий діапазон можливостей розвитку креативності студентів; підвищення рівня їх художньо-естетичної культури; оволодіння образотворчою грамотою; основами художнього зображення дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в українській педагогіці надається належна увага. Так, теоретичні й методичні аспекти цієї підготовки представлено в доробку вітчизняних і закордонних учених, педагогів, мистецтвознавців: А. Алексюк, Ю. Бабанського, І. Зязюна, М. Кларіна, Н. Ничкало, О. Пехоти, І. Підласого, Г. Селевко, С. Сисоєвої, Н. Тализіної та ін. Питання розвитку мистецьких здібностей та творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва висвітлено в працях М. Стась, О. Кайдановської, С. Коновець, Л. Масол, О. Отич, Л. Покровщук, М. Резніченка, Г. Сотської та ін.

Учений А. Савенков досліджував процес формування творчої особистості та визначив три базові компоненти обдарованості в їх взаємодії: інтелектуальні здібності, креативність і мотивація. При цьому у відношенні детермінації визначена система “мотивація – креативність” [2, с. 156].

На думку В. Слободчикова та Є. Ісаєва формування і розвиток креативних здібностей, відбувається через виділення потреби самореалізації особистості в

провідну потребу, наслідком чого є перетворення потреби самореалізації в структурний ґештальт інтересів, під впливом якого відбувається формування креативності людини. Чим вище рівень розвитку особистості, тим більше виступають в її структурі цільові детермінанти-переконання й ідеали, тобто “кращі тенденції, які втілюючись у відповідному образі, стають стимулом і регулятором розвитку людини” [3, с. 260].

Проте, не зважаючи на значну кількість наукових досліджень, зазначена проблема формування креативності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами педагогічного малюнка при вивченні навчальної дисципліни “Рисунок” ґрунтовно не висвітлена.

Формування цілей статті. Мета нашої статті полягає у дослідженні специфіки формування креативності студентів засобами педагогічного малюнка та окреслення можливих рівнів сформованості креативності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Формування креативності як нового ціннісного утворення внутрішнього світу особистості покладається, насамперед на сучасні університети, перед якими гостро стоїть проблема формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва “нового педагогічного мислення, для якого характерний відступ від ідеологічної зашореності та надання пріоритету національним і загальнолюдським цінностям, тісному зв’язку з мистецтвом, культурою, природою” [9, с.143].

Креативність (від лат. *Creatus* – творчість, творче ставлення) – це розумовий процес, який зумовлює виникнення нових ідей, концепцій або нових асоціацій, зв’язків із вже існуючих ідей або концепцій [10]. Узагальнено можна визначити креативність як здатність до творчості. Відповідно креативність є виразом унікальності особистості.

“Креативність в освіті сьогодні є настільки ж важливою, як наука письма й читання. І ми повинні трактувати їх нарівні”, – стверджує сер Кен Робінсон (Ken Robinson), експерт у галузі освіти [10].

Креативність має дві складові: творчий потенціал (потенційний аспект) і творчу активність, як реалізацію творчого потенціалу (актуальний аспект). Творчий потенціал особистості ми розглядаємо з позицій емоційної та інтелектуальної сфери.

Емоційна сфера творчого потенціалу – це здатність особистості отримувати позитивні емоції, не тільки від результату, а й від самого процесу творчості; зберігати позитивний емоційний фон незалежно від результатів діяльності й, певною мірою, від її тривалості.

Інтелектуальну сферу творчого потенціалу характеризує: художньо-образний тип мислення, його оригінальність та гнучкість; швидкість розумових операцій; здатність до виявлення і постановки проблем; творчого відбору й адекватної оцінки; організації стратегії творчого пошуку; творчої уяви; здібність до аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизації, класифікації, категоризації для вирішення художньо-мистецьких задач [8, с. 26].

У працях дослідника К. Ізарда [5] зазначається, що в якості мотивації до розвитку творчого потенціалу та креативності особистості може виступати

інтерес. На думку вченого саме “інтерес мотивує діяльність людини, спрямовану на вдосконалення природжених здібностей...” [4, с. 145]. Тому важливим є висновок К. Ізарда про незаперечний вплив інтересу на типологічну структуру особистості. Учений однозначно розглядає художній інтерес як “мотиваційний чинник творчості, основу творчої діяльності” [4, с. 133-134].

Важливо зазначити, що художній інтерес як основний компонент внутрішньої мотиваційної сфери підготовки вчителя образотворчого мистецтва вимагає забезпечення відповідного емоційного фону. Художній інтерес активізує перцептивний процес (інтелектуальний аспект); організовує увагу й утримує стабільність емоційної сфери (вольовий аспект); сприяє отриманню задоволення від сприйняття і діяльності (емоційний аспект). Проте потрібно враховувати, що база внутрішньої мотивації особистості – художні інтереси – мають креативну природу, оскільки є мотиваційною основою самореалізації особистості вчителя образотворчого мистецтва.

Розглянемо зв'язок між чинниками розвитку художніх інтересів й різними сферами креативності.

Ми вважаємо, що при умові забезпечення групи чинників *новизни й зацікавленості* розвитку художніх інтересів можливе формування емоційної сфери креативності; групи чинників *інтуїтивного пошуку* – формування емоційної й інтелектуальної сфери креативності; *інтенсивної і перспективної мотивації* – всіх сфер креативності; *генерації ідей* – відображається, в основному, на формуванні інтелектуальної сфери креативності; *конструктивного розвитку творчого задуму* – сприятиме формуванню інтелектуальної й вольової сфер креативності; *критики й самовдосконалення* – формуванню вольової сфери креативності.

Проте сфера впливу певної групи чинників розвитку художнього інтересу на ту чи іншу сферу креативності досить умовна, що пояснюється цілісністю структури психіки й процесів свідомості.

Отже, можна стверджувати, що існує теоретично передбачувана залежність між забезпеченням певної групи чинників розвитку художнього інтересу й формуванням креативності, тобто чинники розвитку художнього інтересу одночасно є умовами формування креативності, оскільки в основі креативності, як зазначає А. Маслоу, лежить мотивація [1].

Критеріями розвитку художніх інтересів в образотворчій діяльності є: відношення до схвалення творчої задачі; відношення до змістовної сторони художньої діяльності; відношення до створеного творчого продукту; зміни емоційного стану на всіх етапах художньої діяльності; стратегія пошуку вирішення художньої задачі; ступінь інтелектуальної самостійності в творчій діяльності; ступінь емоційної насиченості в зв'язку з пошуковою роботою інтелекту; ступінь повноти ухвалення і збереження художньої задачі; оцінка результатів художньої діяльності; поведінка особистості при ускладненнях; концентрація уваги.

Отже, забезпечення умов розвитку художніх інтересів у майбутнього вчителя образотворчого мистецтва сприятиме формуванню креативності

особистості. Художні інтереси й заняття художньою творчістю призводять до гармонійного поєднання “розумового” й “художнього” типів особистості.

Так, А. Маслоу закономірно ставив естетичні потреби (краси, гармонії, впорядкованості) вище пізнавальних (знань і вмінь) та стверджував, що завдяки інтересу стає можливим перехід від творчості першого рівня, тобто емоційного збудження і народження творчого задуму до творчості другого рівня – розвитку творчої ідеї: “Сила стійкого інтересу має вирішальне значення для подолання перешкод, які стають на шляху творчої особистості” [1, с. 259].

Проте в існуючій системі освіти логічне мислення переважає над образним. Система художньо-естетичної підготовки студентів уможливорює гармонізацію цих типів мислення в змісті освіти за допомогою мистецтва, оскільки вони об'єднують естетичні, етичні та ін. види діяльності людини, тобто формують особистість гармонійно, всебічно.

На початковому етапі навчання майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, як показує досвід художньої освіти, необхідно надавати ґрунтовну підготовку з малюнка. Лише в цьому випадку подальше навчання та формування креативності буде успішним.

Для дослідження особливостей педагогічного малюнка в межах дисципліни “Рисунок” стисло охарактеризуємо цю дисципліну.

Рисунок – як вид графіки займає особливе місце в образотворчому мистецтві, це “структурна основа будь-якого зображення: графічного, живописного, скульптурного, декоративного, засіб пізнання і вивчення дійсності” [5, 163].

Курс “Рисунка” у вищих навчальних закладах сформований відповідно до одного з важливих принципів дидактики: здійснювати навчання, починаючи з розв’язання менш складних завдань, поступово переходячи до більш складних. При цьому студенти повинні чітко знати завдання і методи їх виконання, розуміти творчі аспекти їх роботи. Оволодіння правильними методами виконання рисунка, засвоєння різних графічних матеріалів, розвиток зорового сприйняття і професійного мислення, поглиблення знань, удосконалення навичок малювання сприяють покращенню відчуття пропорцій, умінню цілісно бачити натуру, оцінювати її особливості. Одночасно виховують художній смак студентів, формують образне бачення і розуміння дійсності, надають їм навички виразного трактування пластичної форми [8, с. 69].

Рисунок особливо необхідний художнику-педагогу як ефективний засіб наочного навчання. Адже за його допомогою майбутній педагог може пояснити закономірності побудови форми предмета, методичну послідовність зображення, виражальні можливості різних художніх матеріалів при передачі фактури й матеріальності предметів.

За твердженням М. Ростовцева, “основним чинником оптимізації навчального процесу в професійній підготовці вчителя образотворчого мистецтва є педагогічний малюнок” [8, с. 262].

У підготовці студентів педагогічний малюнок є необхідною умовою для підвищення рівня професійної майстерності. Майбутній учитель образотворчого мистецтва, який володіє образотворчою майстерністю, вільно

користується художнім матеріалом, добре знає його якості може демонструвати свої творчі вміння.

Педагогічний малюнок як засіб наочності, має свою специфіку й прийоми роботи, свої конкретні цілі й завдання. Отже, повинен мати й свою методику навчання. Проте, зазвичай, до педагогічного малюнка відносять малюнок із пам'яті, за уявою та малюнок, виконаний на класній дошці. Більше того, у багатьох педагогічних навчальних закладах малювання з натури, виконане крейдою на дошці, розглядають як педагогічний малюнок. Але все це не має прямого відношення до педагогічного малюнка. Заміна матеріалу (замість олівця – крейда, замість паперу – класна дошка) абсолютно не змінює суті справи. “Малюнок із пам'яті, виконаний олівцем або крейдою на дошці, залишається малюнком по пам'яті. Малюнок з натури, виконаний крейдою на темному папері, не перетворюється на педагогічний, а залишається малюнком з натури” [8, с. 262]. Усе це віддалене від специфіки й методики педагогічного малюнка, від його кінцевої мети й завдання.

Педагогічний малюнок не має самостійного значення, він тісно пов'язаний зі словом педагога та є графічним поясненням його думки. Процес виконання педагогічного малюнка повинен бути узгоджений із ходом викладу навчального матеріалу, де основним є пояснення педагога, натомість малюнок повинен бути лише доповненням до слів викладача. Отже, педагогічний малюнок може бути виконаний на папері, на класній дошці, головне в ньому – методична спрямованість. Педагогічні малюнки “доповнені переконливими міркуваннями, дають можливість наочно побачити в натурі й повністю усвідомити закономірності побудови форми” [8, с. 265].

Сам по собі малюнок не має художньої виразності, незрозумілим є і його зміст, але коли він виникає під рукою педагога в супроводі ґрунтовних пояснень, то стає переконливим, ясным і зрозумілим. Такі педагогічні малюнки, можуть виконуватися викладачем на полях роботи студента, вони пояснюють студенту закономірність будови форми предметів. Тим часом на ці педагогічні малюнки мало хто звертає увагу. Деякі студенти розглядають їх як зайву й абсолютно непотрібну діяльність педагога. Це приклад неправильного ставлення до завдань навчального малюнка. Студент вважав свій малюнок майбутнім “шедевром”, він турбувався не про те, щоб отримати знання й навички, вирішити певні навчальні завдання, а зробити чистенький, ефектний малюнок [8, с. 265]. Показуючи студенту на його ж роботі метод виразності форми предмета засобами малюнка, прийоми нанесення штрихування або тонового вирішення об'єму предмета вугіллям, сангіною, соусом, ми відкриваємо перед студентом великі можливості для розвитку творчої ініціативи. Проте і тут процес створення педагогічного малюнка повинен відповідати ходу викладу навчального матеріалу.

У зв'язку з порушенням цієї проблеми слід відзначити, що деякі викладачі вважають недоцільним виправляти малюнок студента, але ця точка зору є суб'єктивною. Виправлення викладачем роботи студента має велике навчальне і виховне значення. Студент бачить можливість виправлення його малюнка, він вбирає всі деталі цього процесу, а потім і сам прагне робити так,

як показав педагог.

Дотримуючись принципів наочності, викладач повинен вести практичні заняття так, щоб вони були ясними, зрозумілими й переконливими. Студентам необхідно пояснити й показати на прикладі, як застосовувати ті чи інші закони й правила малювання. Малодоступність навчального матеріалу іноді є результатом недостатньої теоретичної підготовки вчителів мистецтва, але найчастіше слабкої методичної підготовки [6, с. 164].

Під час педагогічної практики з'ясовується, що студенти не володіють багатьма важливими аспектами створення зображення. Вони не пояснюють, як здійснити аналіз конструктивної будови форми предмета, не оперують методом виявлення основних форм. Саме педагогічний малюнок допоміг би образно й наочно пояснити учню найскладніші моменти побудови зображення на площині.

Педагогічний малюнок допомагає не тільки сприймати й розуміти окремі конкретні факти, але й усвідомлювати різні графічні процеси, без яких неможлива художня робота студента. Високо оцінюючи педагогічний малюнок і широко застосовуючи його, потрібно пам'ятати, що він є не самоціллю (показати, як я добре малюю), а тільки “допоміжним засобом для досягнення основної мети – твердого засвоєння теоретичних і практичних навичок... Тому педагогічний малюнок потрібно застосовувати тоді, коли це необхідно. Щойно педагог помітив, що його правильно зрозуміли”, він повинен “надати повну свободу дій, але водночас і не випускати з поля зору” [7, с. 412].

Велике значення в оволодінні педагогічним малюнком має і організаційна сторона, особливо при роботі крейдою на класній дошці. Викладач повинен допомогти студенту організувати роботу, показати, як користуватися крейдою, як її заточувати, щоб одержати в малюнкові лінії різного характеру. Перші вправи повинні бути показані студенту самим педагогом, а потім він повинен перевірити, як студент користується цим матеріалом, чи може він проявити свою креативність.

Враховуючи всю складність педагогічного малюнка, студенту потрібно більше працювати самостійно. У вищому навчальному закладі він знайомиться лише із загальними положеннями й отримує необхідну консультацію, а опрацювання кожного положення педагогічного малюнка повинно здійснюватися самостійно самим студентом.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що важливе місце серед основних завдань підготовки вчителя образотворчого мистецтва посідає завдання формування креативності особистості майбутнього вчителя, розвитку його інтересу до образотворчої діяльності з використанням мотиваційних компонентів. Розкриваючи специфіку педагогічного малюнка, потрібно підкреслити, що він є основою як творчого, так і педагогічного малюнка, а також фундаментом, на якому формується креативність особистості, майстерність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслоу А. Мотивация и личность (пер. с англ.). – СПб.: Евразия, 1999. –

478 с.

2. Савенков А. И. Одарённые дети в детсаду и школе. – М.: АСАДЕМА, 2000. – 232 с.

3. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека. Основы психологической антропологии. – М.: Школа-ПРЕСС, 1995. – 384 с.

4. Изард К. Э. Психология эмоций. – СПб.: ПИТЕР, 2000. – 462 с.

5. Популярная художественная энциклопедия: Архитектура. Живопись. Скульптура. Графика. Декоративное искусство / [гл. ред. В. М. Полевой; ред. кол.: В. Ф. Маркузон, Д. В. Сарабьянов, В. Д. Синюков]. – М.: Сов. Энциклопедия. Книга II. М-Я, 1986 – 432 с.: 32 л. ил.

6. Піддубна О. М. Організація конкурсів і виставок творчих робіт студентів як інноваційний метод професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / О. М. Піддубна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Педагогічні науки). – 2012. – № 22 (257) листопад. – С. 161 – 167

7. Піддубна О. М. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі вивчення предметів “малюнок” й “живопис” при виконанні начерків // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2012. – С. 410 – 415.

8. Ростовцев Н. Н. Учебный рисунок. [Учебное пособие для пед. училищ]. М.: “Просвещение», 1976. – 288 с.

9. Шмельова Т. В. Змістова характеристика компонентів естетичної підготовки студентів до педагогічної діяльності / Т. В. Шмельова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. Ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). – Вип. 17 (27). – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012 – С. 142-146.

10. <https://www.focus.pl/arttykul/trening-kreatywnosci-lacz-wiaz-i-tworz?page=3> (дата звернення: 09.12.2018).

Анотація

У статті проаналізовано один із можливих шляхів формування креативності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами педагогічного малюнку під час вивчення дисципліни “Рисунок”. Розкрито специфіку педагогічного малюнка, який є підґрунтям формування майстерності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Встановлено значення педагогічного малюнка, який допомагає швидко оволодіти образотворчими засобами, формує вміння цілісного бачення натури та практичні навички її зображення; сприяє удосконаленню відчуття пропорцій, їх особливостей; виховує художній смак і формує образне світобачення. Доведено, що педагогічний малюнок є важливою умовою професійного зростання студентів, сприяє виявленню інтересів і задумів майбутніх учителів та впливає на розвиток їх креативності.

Ключові слова: креативність, професійна підготовка, вчитель образотворчого

мистецтва, малюнок, педагогічний малюнок.

Аннотация

Поддубная О.М., Шмелёва Т.В.

Формирование креативности будущего учителя изобразительного искусства средствами педагогического рисунка

В статье проанализирован один из возможных путей формирования креативности будущего учителя изобразительного искусства средствами педагогического рисунка во время изучения дисциплины "Рисунок". Раскрыта специфика педагогического рисунка, который является основой формирования мастерства будущего учителя изобразительного искусства. Установлено значение педагогического рисунка, который помогает быстрому овладению изобразительными средствами, формирует умение целостного видения натуры и практические навыки ее изображения; способствует совершенствованию чувства пропорций, их особенностей; воспитывает художественный вкус и формирует образное мировоззрение. Доказано, что педагогический рисунок является важным условием профессионального роста студентов, способствует выявлению интересов и замыслов будущих учителей и влияет на развитие их креативности.

Ключевые слова: креативность, профессиональная подготовка, учитель изобразительного искусства, рисунок, педагогический рисунок.

Abstract

Poddubnaya OM, Shmeleva T.V.

Formation of creativity of the future teacher of fine arts by means of pedagogical drawing

The article analyzes one of the possible ways of forming the creativity of the future teacher of fine arts by means of a pedagogical painting during the study of the subject "Painting". The peculiarity of pedagogical painting, which is the basis for forming the skills of the future teacher of fine arts, is revealed, and has a wide range of opportunities for students' development of creativity, raising their level of artistic and aesthetic culture; mastering the visual writing; the basics of the artistic image of reality. The process of forming a creative personality in the interaction of three components of giftedness: intellectual abilities, creativity and motivation are presented. The principles of work execution are analyzed: from general to specific, from the main one to the secondary one. It is noted that the pedagogical painting quickly helps to mastery the visual means, arranges practical skills and abilities of the holistic vision of nature and image, promotes the improvement of the sense of proportion, the ability to see the nature in a holistic way, evaluate its peculiarities, is an auxiliary to achieve the main goal - solid assimilation of theoretical and practical skills, it should be applied when necessary, pedagogical painting brings up artistic taste, forms a figurative vision and understanding of reality, is a condition for professions that develop students' creativity, identifying their interests and ideas. The dependence of creative thinking on analysis, synthesis, comparison, abstraction, generalization, systematization, categorization is established. It is proved that

pedagogical painting is an important condition for the professional growth of students, promotes the identification of the interests and ideas of future teachers and influences the development of their creativity.

Keywords: creativity, professional training, teacher of fine arts, drawing, pedagogical drawing.